

Metafizyczne aspekty nauki, w szczególności ekonomii

Streszczenie

Poznanie jest realizowane i rozszerzane różnymi drogami. Największe znaczenie w dochodzeniu do prawdy ma nauka wyposażona w metody badawcze, struktury organizacyjne, sposoby nobilitacji. Duże znaczenie mają też hermetyczne, elitarne organizacje kultywujące różne stopnie wtajemniczenia, ze świata gospodarki, polityki, różnych wartości społecznych i duchowych. Całości dopełnia to, co niedostępne zmysłom i doświadczeniu. Wszystko zaś wzajemnie się przenika i uzupełnia w relacjach dynamicznych.

Słowa kluczowe: metafizyka, przejawy metafizyki, podział nauk, ekspansja nauk, otoczenie nauk, kwestie teoretyczne ekonomii.

Abstract

Recognition is realized and expanded by different routes. The most significant in reaching the truth is science equipped with research methods, organisational structures, ennoblement ways. There is a great significance of hermetic, elite organisations cultivating various grades of initiation, in the world of economy, politics, various social and spiritual values. Whole is complemented by what is inaccessible to senses and experience. Everything has been permeating and completing one another in dynamic relations.

Keywords: metaphysics, manifestations of metaphysics, division of sciences, expansion of science, learning environment, theoretical economic issues.

Wstęp

Przyjmujemy dwa cele artykułu:

1. Pobudzenie refleksji filozoficznych służących lepszemu rozumieniu prezentowanych treści dzięki zgłębieniu istoty i etymologii używanych pojęć.
2. Wskazanie niektórych ujęć/terminów z zakresu teorii ekonomii, noszących znamiona metafizyki.

Ponad dekadę temu na polskim rynku księgarskim ukazał się bestseller Andrzeja M. Zawiślaka: *O kwantach, rynkach i ekonomistach*. Ikebana zadziwień i paradoksów. Warto przypomnieć ten tekst, chociażby następującym cytatem: „Zacznijmy od faktu najbardziej podstawowego. Otóż faktem jest, że nauki społeczne nie dysponują narzędziem do adekwatnego opisu świata stworzonego przez człowieka. Ta asymetria możliwości człowieka w roli kreatora rzeczywistości i jej opisywacza może wydać się dziwna. Panuje powszechne przekonanie, że jeżeli coś potrafimy stworzyć, zbudować, to tym bardziej potrafimy to opisać. Otóż okazuje się, że niekoniecznie. Na przykład nakreślenie („stworzenie”) przekątnej

¹ dr hab., prof. uczelni, numer ORCID 0000-0002-9802-0530, e-mail: w.wojcicki@dyd.akademibialska.pl

w kwadracie (o wymiarach 1x1) jest zabiegiem prostym. Jej opis to podanie długości, która wynosi jak wiadomo 2. Ale wiadomo też, że pierwiastek z dwóch jest liczbą niewymierną (1,414213562...), w której liczba cyfr po przecinku rozciąga się w nieskończoność” (Zawiślak, 2011, s. 63). Logiczne wskazanie jest takie: dla wszechstronnego, lepszego rozumienia otaczającej nas rzeczywistości trzeba zaakceptować różne drogi poznania, także te, które obecnie nie są uznawane jako stricte naukowe.

Metafizyczne aspekty w wybranych ujęciach teoretycznych

Według Słownika języka polskiego metafizyka ma kilka znaczeń, jest to: a) nauka filozoficzna², której przedmiotem są podstawowe kwestie dotyczące istoty i przyczyny bytu; b) rozważania o tym, co niepoznawalne, tajemnicze, niedostępne zmysłom i doświadczeniu; c) rzecz trudna do zrozumienia ze względu na duży stopień abstrakcji (sjp.pwn.pl/słowniki/metafizyka.html; data dostępu: 2.07.2023). Według tegoż słownika metanauka to nauka zajmująca się badaniem wielu innych nauk. A często oznacza też bardzo sensu largo podejście do jakiejś nauki, np. metaekonomia oprócz ekonomii sięga do socjologii, psychologii³, matematyki, statystyki, ekonometrii, metodologii jako dziedziny filozofii itd.

W kontekście podjętego tematu rodzi się więc przede wszystkim pytanie: co wspólnego ma fizyka z ekonomią?; do aspektu tajemniczości, wspomnianego wyżej, wrócimy nieco później. „Otóż nauki społeczne badają systemy reguł, za pomocą których człowiek układa swoje stosunki z samym sobą i społeczeństwem (...). Z kolei nauki fizyczne badają „daty” (dane), z poszczególnych obszarów doświadczeń i konstruuja „rzeczywistość”, do której te „daty” pasują. (...) Fizyka wyłożona w jednej z ksiąg Arystotelesa była uporządkowaną konstrukcją materialnego świata na podstawie „dat”, jakie do uczonego docierały przez jego zmysły: wzrok, słuch itd. (...) Kiedy jednak rozważania nad przyrodą zaczęli prowadzić ludzie uzbrojeni w narzędzia obserwacji – nauki ścisłe wkroczyły w całkowicie nowy etap. Określiamy go mianem nowożytności” (Zawiślak, 2011, s. 49-50). To – wypisz, wymaluj – przypomina budowę modeli w ekonomii. W fizyce jest znana zasada zachowania energii, w ekonomii często spotykamy określenie, według którego pieniądź jest narzędziem przenoszenia energii. Bardziej konkretnie – Uniwersytet Wrocławski: „Ekonofizyka to interdyscyplinarna dziedzina zainteresowań fizyków i ekonomistów, powstała dwadzieścia lat temu, analizująca zjawiska na giełdach papierów wartościowych i pieniężnych” (wfa.uni.wroc.pl/pl/kierunki/ekonofizyka; data dostępu: 9.07.2023). Z kolei Uniwersytet Warszawski: „Metody fizyki w ekonomii. Celem kształcenia w ramach tej specjalności jest stworzenie studentom fizyki możliwości poznania idei, koncepcji, metodologii, metod, modeli i teorii opracowanych w ramach szeroko rozumianej fizyki, które są obecnie wykorzystywane

² Filozofia (gr.) to umiłowanie mądrości – najbardziej fundamentalna, racjonalna i krytyczna wiedza o wszystkim co istnieje; w znanym powiedzeniu mądrość (Sofia) ma trzy córki: wiarę, nadzieję, miłość.

³ Można podać personalnie przykład D. Kahnemana, psychologa, laureata ekonomicznego Nobla (teoria perspektywy, inne badania eksperymentalne ogólnie zaliczone do teorii ryzyka).

do analizy zjawisk i procesów ekonomiczno-społecznych” (informaterecets.uw.edu.pl/pl/programmes-all/FZ/SZ-FZ; data dostępu: 9.07.2023). Wyjaśnijmy – fizyka wyszła daleko poza jabłko Newtona i zasady dynamiki, teraz to także astrofizyka i cząstki elementarne, a przede wszystkim - z naszego punktu widzenia – statystyka fizyczna pozyskująca i operująca ogromnymi ilościami danych pogodowych oraz uzyskiwanych przez sejsmometry, potężne teleskopy czy zderzacz hadronów, niezbędnych na przykład w badaniu zjawisk pogodowych, erupcji wulkanów, trzęsień ziemi, burz słonecznych, promieniowania; ogólnie ujmując – dane są bardzo liczne i zmieniające się z ogromną częstotliwością, niczym notowania na światowych giełdach i innych rynkach.

Szersze ujęcie metafizyki znajdujemy w encyklopedii, gdzie podano szereg odniesień do tego terminu (encyklopedia.pwn.pl/szukaj/metafizyka; data dostępu: 2.07.2023). Tak więc: a) metafizyka to nauka filozoficzna, której przedmiotem są pryncypia (pierwsze zasady strukturalne) bytu⁴; b) metafizyka moralności – w etyce dziedzina dociekań dotyczących wartości i norm moralnych, wpływająca z przekonania, że podstaw moralności trzeba szukać w metafizyce; c) metafizyka światła – koncepcja metafizyczna pochodzenia neoplatońskiego, obecna u św. Augustyna, głosząca, iż istotą rzeczywistości jest światło; d) kosmologia filozoficzna – dyscyplina filozoficzna w dużym stopniu pokrywająca się zakresowo i treściowo z tym, co jest obecnie nazywane filozofią przyrody nieożywionej; e) filozofia pierwsza – w rozumieniu Arystotelesa – metafizyka badająca byt jako taki (byt jako byt), ujmowany ogólnie od strony pierwszych zasad i przyczyn; f) filozofia teoretyczna – wyróżniona przez Arystotelesa – dział filozofii związany z poznaniem teoretycznym, mający na celu kontemplację prawdy⁵ (metafizyka, matematyka, filozofia przyrody); g) Fides et ratio – „wiara i rozum są jak dwa skrzydła, na których duch ludzki unosi się ku kontemplacji prawdy” (<https://vatican.va/encyclicals/documents...>; data dostępu: 2.07.2023). W encyklice (1998) Jan Paweł II wykazuje, że wiara i rozum nie powinny się zwalczać⁶ lecz uzupełniać tak, aby rozum nie popadł w pychę, zaś wiara nie przekształciła się w fideizm; h) św.⁷ Tomasz z Akwinu widział prawdę, piękno⁸ i dobro jako substraty⁹ bytu; i) kontinuum (łac.) – filozoficzna zasada,

⁴ Wybór i wyróżnienia WW

⁵ Oto gdzie szuka prawdy Arystoteles vs swobodne interpretacje (ks. prof. Tischner J. w Historii filozofii po góralsku wymienia trzy prawdy: świnto prawda, tyz prawda i g... prawda; na wykładzie (SGGW) Mleczko F.W. wspomniał, że w czasie wojny na wsi była jedna prawda dla Niemców, druga dla partyzantów.

⁶ Swego czasu Marcin Luter uznał rozum za prostytutkę diabła.

⁷ Niekiedy pomija się „św.” wychodząc z założenia, że chodzi o poglądy głoszone za życia, zaś świętym zostaje po śmierci.

⁸ Honore’ de Balzac (patrz Ewelina z Rzewuskich Tańska de Balzac) wymienił trzy przypadki piękna: okręt pod pełnymi żaglami, koń w galopie, kobieta w tańcu; ich wspólną cechą jest ruch (a krążenie pieniądza?).

⁹ Substrat to: a) podłoże lub podstawa czegoś, b) substancja wyjściowa biorąca udział w reakcji chemicznej, c) w filozofii podłoże wszelkich rzeczy i zjawisk, niezależnie od ich cech, właściwości (atrybutów), których jest warunkiem, d) język pierwotny na pewnym obszarze, na który nawarstwia się język ludności napływowej (sjp.pwn.pl/słowniki/substrat.html; data dostępu: 2.007.2023).

według której zmiany zachodzące w bytach dokonują się w sposób nieprzerwany i stopniowy; j) osoba to jednostkowy byt rozumny, zdolny do podejmowania wyborów i ponoszenia za nie odpowiedzialności; k) kreacja (łac.) to w metafizyce akt, za pośrednictwem którego Bóg powołuje do istnienia świat z nicości (*creatio ex nihilo*)¹⁰; l) zasada, pryncypium – w metafizyce byt samodzielny lub niesamodzielny, który wywołuje proporcjonalne do siebie skutki; ł) relacja to byt niesamodzielny, wiążący dwa byty (z których jeden jest podmiotem relacji a drugi jej kresem) z racji współodpowiedzialności w jakimś aspekcie; m) determinacja (łac.) – wyznaczenie granic, uwarunkowanie przyczynowe, ustalenie granic, określenie (np. w metafizyce określenie materii przez formę); n) nauki dedukcyjne, formalne – w których jedyną podstawą uznawania zdań, nie będących aksjomatami ani definicjami, jest ich wyprowadzanie przez dedukcję ze zdań już wcześniej uznanych¹¹; o) możliwość – to niezachodzenie sprzeczności; p) ilość – to w metafizyce jedna z kategorii przypadłościowych określających byt (Arystoteles, Kant); r) abstrakcja: – pogląd lub twierdzenie oderwane od rzeczywistości, – coś niekonkretnego, trudnego do zrozumienia lub pomysł nie do zrealizowania, – pojęcie ogólne, niemające odpowiednika w żadnym konkretnym przedmiocie, też proces tworzenia takich pojęć, – dzieło sztuki stanowiące kompozycję linii, barwnych plam, brył lub płaszczyzn.

Ogólnie nauki można klasyfikować następująco:

Tabela 1. Kryteria demarkacji nauk

Wyszczególnienie	Przedmiot badania	Dominujący typ relacji	Heurystyka
Nauki przyrodnicze (fizyka, chemia, biologia)	Przedmiot	Przedmiot – przedmiot	A posteriori
Nauki społeczne (socjologia, ekonomia, religia)	Podmiot	Podmiot – podmiot Podmiot – przedmiot	A posteriori A priori
Nauki dedukcyjne (matematyka, geometria, logika)	Nic, czyli symbol, abstrakt	Symbol – symbol	A priori

Źródło: Zorde K. (2013), s. 43.

Przedstawione zestawienie inspirowane potrzebę głębszego spojrzenia na naukę, na linie demarkacji nauki i nie-nauki. Sadowski najpierw odwołuje się do K. R. Poppera: „Poznanie nie zaczyna się od postrzeżeń zmysłowych ani od obserwacji lub zbierania danych czy też faktów, lecz zaczyna się od problemów”. Dalej, przechodząc do Ajdukiewicza, pisze: „Nauka to obszar wiedzy będący zbior-

¹⁰ Czyż nie przypomina to kreacji pieniądza kredytowego?

¹¹ Za przykład można podać matematykę.

rem wyników badań opartych na wcześniejszych założeniach innych badaczy. To również proces zdobywania wiedzy o: przyrodzie, istocie świata i kreowaniu jej w określonych warunkach społecznych". (...) To jeden ze sposobów realizacji potrzeby poznawczej człowieka, w tym podziwu i ciekawości dla świata." Ale też zaznacza: „Nie każda nowa wiedza posiada charakter naukowy. Obecnie największym problemem, stanowiącym przedmiot dyskusji naukowców, jest umiejętność odróżnienia nauki od pseudonauki” (Sadowski, Szydlik, 2016).

Mamy więc do rozpatrzenia triadę: poznanie/wiedza, problem, nauka. Istotnym elementem poznania jest interdyscyplinarność pozwalająca dociekać istoty problemu – jego charakteru, części składowych i występujących między nimi relacji. Pierwszy człon triady opiera się na kontinuum. Za wzorzec wiedzy starożytni uznawali matematykę (po grecku ta *mathemata* oznacza „to, czego można się nauczyć”); według nich wiedzy o gospodarce nie można opanować słuchając wykładów (Zawiślak, 2011, s. 95). Weźmy kolejno „problem”. Pierwsze spostrzeżenie dotyczy jego sformułowania. U Zawiślaka (s. 75) powołany jest przykład relacji między pytaniem a odpowiedzią: Oto dwóch wikarych, namiętnych palaczy, wysłało pytania do biskupa: a) czy można palić w czasie modlitwy – nie, należy skoncentrować się na modlitwie; b) czy można się modlić podczas palenia – tak, modlić się trzeba w każdych okolicznościach. Dochodzimy do nauki. Witkowski, profesor biologii komórki i immunologii (poradnik-naukowy.gumed.edu.pl/32281.html; data dostępu: 15.07.2023) przedstawia bardziej osobiste wyznanie: nauka to ciekawość, chęć poznania prawdy ze względów praktycznych, zaspokajana na drodze naukowej, poprzez hipotezę, uszczegóławianą pytaniami badawczymi, zweryfikowaną lub sfalsyfikowaną, w sposób rzetelny, uczciwy, z przestrzeganiem etyki naukowej¹².

Warto dodać jeszcze inne uwagi. „Miana nauki odmawia się hurtem – zgodnie z sugestiami K. Poppera – wszystkim naukom społecznym. W tradycji anglosaskiej wyraża się to w konsekwentnym utrzymywaniu podziału działalności intelektualnej na *sciences* and *arts*” (Zawiślak, 2011, s. 231). Jest jeszcze zagadkowość transmisji informacji jak telepatia i hipnoza. Nauka stara się omijać ten temat, ale adekwatne badania to poważna pozycja w budżetach wojskowych największych mocarstw. Zaś laureat Nagrody Nobla B. Josephson udowodnił, że w absolutnie niskich temperaturach obowiązuje „inna fizyka”; rozpoczął też badania okultyzmu – w ramach fizyki (Zawiślak, 2011, s. 142). Demarkacja nauki i nie-nauki nie jest więc *constans* i może nie warto w tej kwestii kruszyć kopii. Ostatecznie idzie przecież o mądrość przybliżającą do poznania prawdy; wiedza i doświadczenie wzbogacone o intuicję, pozwalają skrócić drogę do prawdy. Reguły i procedury naukowe porządkują interesariuszy tak, jak systematyka biologiczna porządkuje materię ożywioną, ale doświadczenia i intuicji nie może ona zastąpić na przykład w identyfikacji właściwości leczniczych ziół.

Powstają byty nie będące nauką – bo pomijają niektóre jej atrybuty - które swoją działalnością pomagają przybliżyć się do prawdy i wskazywać kierunki jej prak-

¹² Zob. Komisja ds. Etyki w Nauce PAN – Kodeks Etyki Pracownika Naukowego

tycznego wykorzystywania; wyraźnym przykładem są konferencje w Davos, Grupa/Klub Bilderberg, OECD, MFW, BŚ, UE czy Bazylejski Komitet Nadzoru Bankowego.

Od nauki do praktyki – pierwiastki metafizyki w ekonomii

Coroczne konferencje w Davos i spotkania regionalne organizuje Światowe Forum Ekonomiczne (World Economic Forum) szwajcarska organizacja non-profit, założona przez niemieckiego profesora biznesu. Konferencje gromadzą prezesów najbogatszych korporacji – (w 2002 r. dochód około 1 mld dolarów), byłych i obecnych przywódców politycznych, wybranych dziennikarzy i intelektualistów, łącznie około 2 tys. osób wysoce wpływowych. Tematem spotkań, dialogu i debat są główne ekonomiczne i społeczne problemy planety, relacjonowane później w raportach, co w sumie wpływa na trendy podejmowanych decyzji (pl.wikipedia.org/wiki/Światowe_Forum_Ekonomiczne; data dostępu: 18.07.2023).

O ile udział w konferencji WEF tworzy publiczny PR jej uczestnika/uczestniczki, o tyle udział w Grupie Bilderberg kreuje prywatny PR – jako osoby dobrze poinformowanej i wpływowej. „Na te spotkania zapraszani są liderzy polityczni i eksperci różnych branż, ale biorą w nich udział jako osoby prywatne. Dyskusje są nieformalne i nie można ujawniać tożsamości mówców, chociaż tematy spotkania dotyczą spraw najważniejszych w danym momencie dla całego świata”. Spotkań nie można relacjonować publicznie (Michalik, 2022)¹³.

Wreszcie weźmy za przykład Bazylejski Komitet Nadzoru Bankowego (BCBS – The BaselCommittee on Banking Supervision), który z racji swojego statusu jest zobligowany do korzystania z najnowszych osiągnięć naukowych oraz doświadczeń i analiz. „Komitet Bazylejski ds. Nadzoru Bankowego powstał w 1974 r. pod auspicjami Banku Rozrachunków Międzynarodowych (BIS). Komitet został powołany przez prezesów Banków Centralnych krajów należących do Grupy G10” (knf.gov.pl/o_nas/wspolpraca_miedzynarodowa/organizacje/BCBS; data dostępu: 18.07.2023). Jego organem sterującym jest GHOS (Grupa Gubernatorów i Szefów Nadzoru). We współpracy z Bankami Centralnymi oraz Rządami¹⁴ BCBS określił obowiązujące standardy szacowania ryzyka kredytowego, wymogów kapitałowych i norm (makro)ostrożnościowych, przeglądu księgi handlowej oraz zasady monitoringu wdrażania tych standardów. Współpraca pozwoliła na „(...) takie skalibrowanie zasad, by miały szansę zostać powszechnie przyjęte i stosowane na całym świecie” (Ramotowski, 2018). „Równocześnie z ogłoszeniem zakończenia reformy BCBS ogłosił dokument dyskusyjny dotyczący traktowania długu rządowego. Dla bezpieczeństwa systemu bankowego to kluczowe zagadnienie, co pokazał kryzys zadłużenia w strefie euro” (Ramotowski, 2018).

¹³ W ub. roku na spotkanie w Waszyngtonie zaproszono około 120 osób. W bieżącym roku w spotkaniu, z Polski, uczestniczyli R. Sikorski (europoseł, mąż wybitnej dziennikarki w Stanach Zjednoczonych; z pewnością bardzo dobrze poinformowany o wszystkim ważnym) i W. Kostrzewa, CNN – Cable News Network, obecnie należy do Warner Bros. Discovery: „Jego zawodowa historia pełna jest szczęśliwych przypadków i dobrze wykorzystanych szans” (Lemańska M., 2021).

¹⁴ „Pod koniec 2015 roku BCBS zaproponował G20 swoją koncepcję dokończenia reform” (Ramotowski, 2018).

Nieodparcie nasuwa się wniosek o utylitarnym podejściu do nauki, co szczególnie widać na przykładzie medycyny i finansów, nie przez przypadek. „Dwa obszary, które mają wpływ na każdego człowieka – czy się nimi interesuje, czy nie – to zdrowie i pieniądze” (Housel, 2021, s. 16). Edukacja to wyodrębniony okres w życiu człowieka. Nauka jako sektor życia społecznego, ze swoimi procedurami, rytuałami, stopniami, doktoratami honoris causa, Nagrodą Nobla, nieco odrębną kulturą (jak akademicka swoboda wypowiedzi) – jest wśród wyznawanych wartości i cnót¹⁵ w czołówce, „na pudle”, na swego rodzaju piedestale; jednak w poszukiwaniu prawdy potrzebuje wsparcia od doświadczenia, intuicji, „szczęśliwego przypadku”. Czyni dobro ale powoduje też „efekty zewnętrzne” jak doskonalenie oręża, czy ograniczanie wolności przez ulepszanie obserwacji, ewidencji, sztucznej inteligencji.

Na gruncie, na podglebiu wiedzy, wyrósł ruch społeczny będący konglomeratem cnót i (mimo założenia ponad podziałami) polityki¹⁶ – wolnomularstwo (masoneria, sztuka królewska). „Wolnomularstwo nie jest jedną organizacją, lecz swoistym nurtem wyznającym pewne przekonania metafizyczne oraz dążącym do zmiany człowieka i społeczeństwa według zasad uznawanych przez masonów za ważne. (...) Wspólnym ideowym łącznikiem wszystkich organizacji masonskich jest przekonanie o konieczności pracy nad wewnętrznym rozwojem człowieka i społeczeństw – oraz imperatyw braterstwa – łączenia ponad podziałami (zwłaszcza religijnymi i politycznymi). (...) Określenie „masoneria” wywodzi się z języka angielskiego free masons. Po raz pierwszy termin free masons użyty został w angielskim tekście z 1376 roku i oznaczał murarzy¹⁷ zorganizowanych Londynie w bractwo. (...) Według innej hipotezy termin pochodzi o angielskich kamieniarzy obrabiających dłutem freestone (kamień dający się obrabiać dłutem). Człon „wolny” oznacza osobę niepodległą żadnemu panu, mogącą tym samym odbywać długie podróże, które poszerzają horyzonty. Określenie „sztuka królewska” dotyczy zaś w równym stopniu architektury, jak i alchemii” (pl.wikipedia.org/wiki/Wolnomularstwo; data dostępu: 2.07.2023). Starożytni budowniczowie piramid i średniowieczni budowniczowie katedr to ówczesne elity w aspekcie posiadanej wiedzy, tajemniczej i trudno dostępnej. Wiele teorii mówi o jej implantacji przez kosmitów¹⁸; jednak w 1723 roku, gdy ukazała się drukiem pierwsza konstytucja wolnomularska, to masoneria skupiała przedstawicieli bogatego mieszczaństwa i arystokracji, głoszących moralne doskonalenie człowieka oraz braterstwo ludzi. Wśród masonów były znane osobistości, jak Monteskiusz, twórca klasycznego trójpodziału władzy, Benjamin Franklin, Ludwik XVI król Francji, Hrabia de Saint-Germain, Giacomo Casanova, Hrabia Cagliostro, Fryderyk II Wielki (jako drugi po królu Danii wprowadził w swoim państwie powszechne nauczanie), Stanisław

¹⁵ „Ale – jak dawno temu zauważył Ciceron – „koniecznym warunkiem wolności jest cnota” (Zawiślak, 2011, s. 15).

¹⁶ Były na przykład loże sprzyjające oranżystom i sprzyjające Stuartom.

¹⁷ Dawniej słowa murarz i mularz były synonimami.

¹⁸ Zob. serial telewizyjny „Starożytni kosmici”.

Kostka Potocki – wystarał się o pozwolenie na założenie Królewskiego Uniwersytetu Warszawskiego, Kemal Atatürk – „Ojciec narodu tureckiego”, Voltaire – pisarz epoki oświecenia, filozof i historyk czy Napoleon Bonaparte. „Idee wolnomularskie wywarły silny wpływ na Konstytucję Stanów Zjednoczonych, francuską Deklarację Praw Człowieka i polską Konstytucję 3 maja” (pl.wikipedia.org/wiki/Wolnomularstwo; data dostępu: 2.07.2023).

Organizacje wolnomularskie cechuje tajemniczość zewnętrzna i wewnętrzna: ta druga polega na zróżnicowanych systemach wtajemniczeń (stopni) podstawowych oaz dodatkowych; i tak w Rycie Francuskim Nowoczesnym jest 5 stopni, w Rycie Szkockim Dawnym i Uznanym jest 33 stopni, a w Rycie Memphis-Misraim 99 stopni. Tajemniczości dopełniają rytuały, symbolika, sekrety i przysięgi. Wolnomularstwo posiada własny kalendarz. To wszystko jest zbyt kuszące, aby nie było wykorzystywane do konspiracji w określonych sytuacjach.

Tajemniczość i hermetyczność wiedzy jest także cechą ezoteryzmu (ezoteryki), głęboko osadzonego w czasie; (to) „w religioznawstwie tendencja do utajniania części wierzeń danej doktryny lub kultu religijnego przed ogółem; w filozofii teorii starożytnych i średniowiecznych szkół filozoficznych, które ówczesnie był przekazywane jedynie wybranym uczniom” (pl.wikipedia.org/wiki/Ezoteryka; data dostępu: 2.07.2023). Termin bywa nadużywany w nazywaniu rzeczy nieznanych, niezrozumiałych, niezbadanych, pokrywa się też z okultyzmem oznaczającym wiedzę ukrytą (zob. powołanie – Zawiaślak, 2011, s. 142).

O ile jednak wolnomularstwo stawia sobie za cel doskonalenie człowieka i społeczeństwa, to ezoteryzm skupia uwagę na osobistym oświeceniu i wewnętrznych praktykach duchowych; przykładem ruchów ezoterycznych w chrześcijaństwie jest gnostycyzm, w islamie – sufizm. Do ezoteryki zalicza się także hermetyzm z astrologią (więź duszy i kosmosu), alchemia w masonerii, teozofia („ukryci mistrzowie” kierują rozwojem duchowym ludzkości), spirytualizm, czwarta droga (pozbywanie się automatyzmu w działaniu), psychologia Junga (mity, sny, wizje) i ogólnie chęć odkrywania nowego.

Chęć odkrywania nowego, to dążenie do osiągnięcia wyższego stopnia wtajemniczenia, obok edukacji (zob. ta mathemata, powołanie – Zawiaślak, 2011, s. 95), co jest atrybutem nauki jako takiej. W ekonomii dość często nowo odkryte jest sprzeczne z poprzednio znanym; teoria ekonomii zwykle przechodzi nad tą sprzecznością do porządku dziennego, przykłady podajemy w Tabeli 2.

Tabela 2. Test na relewantną¹⁹ teorię ekonomii

Smith: Oszczędności są źródłem dobrobytu	Keynes: Oszczędności hamują wzrost gospodarczy
Say: Podaż stwarza swój własny popyt.	Keynes: Popyt stwarza podaż.
Weber: Protestantyzm jako główna siła kapitalizmu.	Sombart: Judaizm jako główna siła kapitalizmu.
Cootner: Speculacja stabilizuje ceny.	Baumol: Speculacja destabilizuje ceny.
Giełdowe ceny akcji kształtują się jako „random walk ¹ ”.	Giełdowe ceny akcji kształtują się jako „non random walk”.
Klasycy: Większa ilość tworzy większą wartość.	Neoklasycy: Większa ilość obniża wartość”.
Smith: Konkurencja jest dobra.	Fichte: Konkurencja jest marnotrawstwem.

Źródło: Zorde, 2013, s. 126.

Tabela 2a. c.d.

Fiskus: Zyski i straty kompensują się	Kahneman: Zyski i straty nie kompensują się (teoria perspektywy)
Konsument: Zmiany popytu są odwrotnie proporcjonalne do ceny dobra.	Inwestor: Zmiany popytu są wprost proporcjonalne do ceny dobra.
Tomasz ² : Lichwa – każde sprzedawanie czasu (również premia za wcześniejszą zapłatę).	Prawodawca (i kalwiniści): Lichwa to wyłącznie „nadmierne” koszty kredytu.
Pantarhei – wszystko płynie.	Ceteris paribus – inne takie samo.

Źródło: Opracowanie własne.

Podsumowanie

Na zakończenie kilka cytatów. „Czy istnieje metafizyczny wątek nauk społecznych? Wydaje się, że tak, nawet bardzo mocno zarysowany. Skoro świat fizyczny i metafizyczny wzajemnie się przenikają. (...) Wartość, użyteczność, nawet praca – już te bezustannie przeplatające się ze sobą podstawowe kategorie ekonomiczne – zawierają silny wątek metafizyczny. Koncepcja wartości stanowi jedną z największych metafizycznych idei w ekonomii. (...) Również użyteczność – wbrew pozorom – jest czysto metafizyczną koncepcją: użyteczność to właściwość danego dobra, która sprawia, że ludzie pragną je nabyć, a fakt, że ludzie pragną je nabyć, świadczy o jego użyteczności. (...) Fizyczny charakter pracy jest oczywisty i niezaprzeczalny. Praca jest związana z biologiczną egzystencją, wspomagając życie i przeżycie. Ale praca może być również nakierowana na przezwyciężenie tej bez-

¹⁹ Relewantny – istotny dla komunikatywnej funkcji języka w systemie językowym (<https://sjp.pwn.pl/sjp>relawantny>; data dostępu: 19.07.2023).

nadziejnej ułomności ludzkiej, jaką jest przemijalność życia w obliczu nieśmiertelnego kosmosu, przez tworzenie trwałych artefaktów, takich jak dzieła sztuki, pozwalających na wzniesienie się poza ramy biologicznej egzystencji i dotarcie do poziomu światowości, będącej funkcją trwałości rzeczy. (...) Metafizyczny walor pracy jest jakże obecny w protestanckiej etyce, gdzie niezmordowana praca zawodowa ma służyć pomnażaniu chwały Bożej, być dowodem łaski i zewnętrznym dowodem zbawienia. (...) Czas – podstawowa kategoria ontologiczna – nadaje znaczenie zdarzeniom gospodarczym. (...) Wartość pieniądza w czasie powoduje, że głównym zajęciem teoretyków i praktyków ekonomii jest patrzenie w przyszłość. Logiczna struktura ekonomicznych modeli badawczych sugeruje symetrię między wyjaśnieniami i prognozami, zdarzeniami, które zaszły i zdarzeniami, które zajdą w przyszłości. Ale taka symetria nie jest możliwa ze względu na ontologiczne właściwości czasu, blokujące dostęp do wiedzy o przyszłych zdarzeniach (Zorde, 2013, s. 209-210).

Przytoczone cytaty uświadamiają, że język ekonomii jest co najmniej dwuwarstwowy: prezentuje treści rozumiane potocznie i rozumiane dogłębnie. Podobnie prezentuje ten aspekt frazeologia, która według słownika oznacza: a) zasób związków frazeologicznych właściwych danemu językowi (wyszło szydło z worka, na zagrodzie równy wojewodzie), b) lekceważąco – ozdobne wyrażenia i zwroty pozbawione głębszych treści (Joseph Stiglitz pisze o sprawiedliwości poziomej – między warstwami społecznymi i pionowej – między warstwami dochodowymi; wskazując niemożność consensusu społecznego – przy ogólnej zgodzie co do potrzeby sprawiedliwości, wskazuje brak zgody co do kryteriów jej wprowadzenia; z bardziej przystępnych przykładów frazeologii pamiętamy ze szkoły średniej jedną z wypowiedzi - Polska Ludowa docenia znaczenie wody w roślinie).

Wyżej podaliśmy znaczenie terminu metafizyka (rozważania o tym, co niepoznawalne, tajemnicze, niedostępne zmysłom i doświadczeniu) i abstrakcja (coś niekonkretnego, trudnego do zrozumienia lub pomysł nie do zrealizowania). Z kolei „Ezoteryka dotyczy prawd ukrytych, nieraz nawet świadomie trzymanyh w tajemnicy. Mogą one być jedynie obiektem wyczucia na drodze intuicji lub objawienia i nie podlegają żadnemu procesowi eksperymentalnego dowodzenia. Jest ona autonomiczną formą myślową, irracjonalną i intuicyjną, która kieruje się założeniem powszechnej jedności przyrody oraz podobieństw w jej obrębie i liczy się z możliwością nieograniczonych przemian. (...) Upadek więzi religijnych w naszych czasach doprowadził do tego, że coraz częściej ezoteryka odgrywa rolę religii zastępczej i bywa wykorzystywana jako źródło praktycznej pomocy w życiu, co właściwie neguje istotę wiedzy tajemnej” (Hornung, 2023, s. 20-21).

Pomijając etymologię i frazeologię, dostrzegamy aspekt tajemniczości i zagadkowości, zarówno w ekonomii – uznawanej za naukę, jak i w metafizyce oraz ezoteryce – które nie są uznawane za naukę, w każdym razie powszechnie. Zapewne dlatego ekonomia może być dość często wykorzystywana w polityce. „Według Piketty’ego (...) wnioski przedstawione przez Kuznetsa w jego książce z 1953 roku stały się nagle bronią polityczną wielkiej mocy. Według zaś analizy Solowa R., z 1956

roku ścieżka zrównoważonego wzrostu obejmuje produkcję, dochody, zyski, płace, kursy giełdowe i dzięki temu ze wzrostu korzystają wszystkie grupy społeczne. Metafora stąd wyprowadzona brzmiała: wzrost jest falą unoszącą wszystkie łódzie, a pierwszym politykiem, który się nią posłużył w 1963 roku, w sporze ze związkami zawodowymi, był prezydent J.F. Kennedy” (Wójcicki, 2021, s. 5).

Mottem teozofii jest: Nie ma religii wyższej niż prawda”. Termin wywodzi się z języka greckiego i oznacza „mądrość bogów” (pl.wikipedia.org/wiki/Teozofia; dostęp 30.07.2023). W dążeniu do poznania prawdy jest pomocna hermeneutyka – rozumiana jako interpretacja tekstów (najpierw świętych, później wszystkich tekstów), termin - od Hermesa, posłańca bogów w mitologii greckiej. Może być traktowana jako metoda postępowania – kojarzy się z nauką, lub jako sztuka – wtedy jest przede wszystkim zdolnością, umiejętnością a nie teorią (pl.wikipedia.org/wiki/Hermeneutyka; data dostępu: 30.07.2023). Możemy więc zamknąć okrąg – nauka i sztuka stanowią formy aktywności intelektualnej człowieka.

Wbrew pozorom ekonomia nie jest gdzieś na przeciwległym biegunie od ezoteryki. Oto „Ekonomia behawioralna – nauka interdyscyplinarna na pograniczu ekonomii i psychologii, badająca wpływ czynników psychologicznych, społecznych, poznawczych oraz emocjonalnych na podejmowanie decyzji gospodarczych przez jednostki i instytucje oraz konsekwencje tych decyzji, (...) pozwala zrozumieć anomalie występujące przy podejmowaniu decyzji przez uczestników rynku, niewyjaśnione w oparciu o założenie racjonalności wyborów” (pl.wikipedia.org/wiki/Ekonomia_behawioralna data dostępu: 22.06.2020).

Literatura:

1. Hornung, E. (2023). *Egipt ezoteryczny. Tajemna wiedza Egipcjan i jej wpływ na kulturę Zachodu*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
2. Housel, M. (2021). *Psychologia pieniędzy. Ponadczasowe lekcje o bogactwie, chciwości i szczęściu*. Gliwice: Wydawnictwo Helion SA.
3. Lemańska, M. (2021). *Niezwykła kariera Wojciecha Kostrzewy, prezesa fintechowej Billon Group*. Pobrane z: forbes.pl/kariera/wojciech-kostrzewa-prezes-billona-kariera-na-ryнку-finansowym-i-w-telewizji/8h4qcc2; (data dostępu: 18.07.2023).
4. Michalik, B. (2022). *To oni „rządzą światem”. Najbardziej tajemnicza grupa na świecie właśnie ma spotkanie*. Pobrane z: businessinsider.com.pl/wiadomosci/bilderberg-najbardziej-tajemnicza-grupa-na-swiecie-wlasnie-ma-spotkanie/pfvn6mz; (data dostępu: 18.07.2023).
5. Ramotowski, J. (2018). *Reforma bankowa Bazylea III zakończona*. Pobrane z: [obserwator finansowy.pl/tematyka/rynki-finansowe/bankowość/reforma-bankowa-bazylea-iii-zakonczona](https://obserwatorfinansowy.pl/tematyka/rynki-finansowe/bankowość/reforma-bankowa-bazylea-iii-zakonczona); (data dostępu: 17.07.2023).
6. Sadowski, A., Szydlik, A. (2016). *Poznanie naukowe i kanony nauki. Optimum. Studia Ekonomiczne, Nr 2 (80)*, Białystok: Wydawnictwo UwB.
7. Witkowski, J., *Czym jest nauka*. Pobrane z: poradnik-naukowy.gumed.edu.pl/32281.html; (data dostępu: 15.07.2023).

8. Wójcicki, W. (2021). *Zrozumieć finanse publiczne*. Biała Podlaska: Wydawnictwo Państwowej Szkoły Wyższej im. Papieża Jana Pawła II.
9. Zawisławski, A.M. (2011). *O kwantach, rynkach i ekonomistach. Ikebana zadziwień i paradoksów*. Warszawa: Wydawnictwo Poltext.
10. Zorde, K. (2013). *Metafizyczne wątki w ekonomii*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
11. Pobrane z: [Sjp.pwn.pl/słowniki/metafizyka.html](http://sjp.pwn.pl/słowniki/metafizyka.html); (data dostępu: 2.07.2023).
12. Pobrane z: Encyklopedia.pwn.pl/szukaj/metafizyka; (data dostępu: 2.07.2023).
13. Pobrane z: Sjp.pwn.pl/słowniki/substrat.html; (data dostępu: 2.07.2023).
14. Pobrane z: [https://www.vatican.va/encyclicals/documents ...](https://www.vatican.va/encyclicals/documents); (data dostępu: 2.07.2023).
15. Pobrane z: sjp.pwn.pl/słowniki/abstrakcja.html; (data dostępu: 2.07.2023).
16. Pobrane z: wfa.uni.wroc.pl/pl/kierunki/ekonofizyka; (data dostępu: 9.07.2023).
17. Pobrane z: informatorects.uw.edu.pl/pl/programmes-all/FZ/SZ-FZ; (data dostępu: 9.07.2023).
18. Pobrane z: [pl.wikipedia.org/wiki/ Światowe_Forum_Ekonomiczne](http://pl.wikipedia.org/wiki/Światowe_Forum_Ekonomiczne); (data dostępu: 18.07.2023).
19. Pobrane z: knf.gov.pl/o_nas/wspolpraca_miedzynarodowa/organizacje/BCBS; (data dostępu: 18.07.2023).
20. Pobrane z: pl.wikipedia.org/wiki/Wolnomularstwo; (data dostępu: 2.07.2023).
21. Pobrane z: <https://sjp.pwn.pl/sjp/relevantny>; (data dostępu: 19.07.2023).
22. Pobrane z: sjp.pwn.pl/słowniki/frazeologia.html; (data dostępu: 30.07.2023).
23. Pobrane z: pl.wikipedia.org/Teozofia; (data dostępu: 30.07.2023).
24. Pobrane z: pl.wikipedia.org/wiki/Hermeneutyka; (data dostępu: 30.07.2023).
25. Pobrane z: pl.wikipedia.org/wiki/Ekonomia_behawioralna; data dostępu: 22.06.2020).